

1 VERANTWOORDING

Sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw besteedt het onderwijs in toenemende mate structureel aandacht aan faalangst. Nadat het begrip faalangst gedefinieerd en uitgewerkt was, volgden diagnostische programma's en werden begeleiders opgeleid die leerlingen diagnostiseerden en ze in trainingen leerden omgaan met hun faalangst. Inmiddels is op de meeste scholen voor voortgezet onderwijs, op enkele basisscholen en op scholen voor beroeps- en volwasseneducatie faalangstbegeleiding niet meer weg te denken. De aandacht voor trainingen voor docenten die worden opgeleid tot faalangstrainer blijft onverminderd. Misschien wekt dit verbazing: de meeste scholen hebben goed getrainde en ervaren faalangstbegeleiders en het onderwijs richt zich meer op de leerling dan twintig jaar geleden. Desondanks blijkt faalangst in het onderwijs volop aanwezig. Dat de meeste scholen ervaren begeleiders hebben is waar. Nu echter de trainingen een kleine twintig jaar plaatsvinden, dient een nieuwe generatie van begeleiders zich aan die vraagt om scholing. Het is onmiskenbaar dat het onderwijs in veel opzichten leerlingvriendelijker is geworden. Een school waar de leerlingen in gelid opgesteld alle uren van de week luisteren naar een monoloog van de docent, afgewisseld met momenten van individuele opdrachten en nakijken, met soms een klassengesprek als didactisch hoogtepunt, zijn eerder uitzondering dan regel. Het onderwijs sluit meer en meer aan bij de individuele mogelijkheden en behoeften van leerlingen en geeft ze ruimte zich individueel of in groepen te ontplooien. Allemaal aspecten die faalangst doen afnemen. We hebben het hier onder meer over adaptief en competentiegericht leren. Van adaptief onderwijs spreken we wanneer het is aangepast aan de individuele mogelijkheden van leerlingen: onderwijs waarin elke leerling zich op zijn plaats voelt en tot zijn recht komt. Maar je kunt je afvragen of het adaptieve onderwijs ook is aangepast aan de docent. Komt die in het onderwijs volledig tot zijn recht en voelt hij zich daar volledig op zijn plaats? In zijn publicatie 'Overdenken en

doen' uit 1997, stelt Luc Stevens, dat onderwijs dat niet bij de leerkracht past, moeilijk adaptief kan zijn. En daarbij gaat het niet alleen om de praktische en flexibele organisatie van het onderwijs, maar eerder om de vraag hoe de docent denkt over onderwijs en opvoeding. En over zijn leerlingen: in hoeverre gelooft hij in hun ontwikkeling, hun resultaten en hun mogelijkheden? Wie een leerlingenbespreking bijwoont, merkt dat er binnen alle scholen docenten zijn die zich meer richten op tekortkomingen en onmogelijkheden van hun leerlingen dan op hun kansen en mogelijkheden. Voor een groot deel gaat het hier om denkpatronen. Denkpatronen die invloed hebben op de manier waarop faalangst binnen de school een rol speelt. Hoe kijkt een docent aan tegen een leerling die zijn opdracht wéér niet af heeft en hoe reageert hij op een leerling die niet in groepen wil werken of die een gedemotiveerde indruk maakt? In hoeverre accepteert een docent mislukkingen van zijn leerlingen? Of minstens zo belangrijk wanneer we naar faalangst kijken: mislukkingen van zichzelf? Wanneer we stellen dat écht adaptief onderwijs ook écht rekening houdt met de docent, is er sprake van een niet afgeronde ontwikkeling. Uiteraard is het niet alleen het onderwijs dat bepalend is het vóórkomen en voorkómen van faalangst bij leerlingen in het voortgezet onderwijs. Wie ieder jaar rond februari de krantenartikelen leest over wat we de Cito-stress zijn gaan noemen, weet dat faalangst geen onbekend fenomeen is voor nieuwe brugklassers die zich aanmelden.

1.1 OMGAAN MET VERSCHILLEN

Als we spreken over 'omgaan met verschillen' is dat makkelijker gezegd dan begrepen en gedaan. Hoe kun je die verschillen achterhalen? Ogenschijnlijk identieke hulpvragen of observatieresultaten kunnen verschillende betekenissen hebben. Leerlingen leren niet op eenzelfde manier en worden gevoed door hun eigen unieke achtergronden. Diagnostische instrumenten veronderstellen vaak dat kinderen op eenzelfde manier leren.

En als we in staat zijn door observatie, testen en gesprekken met leerling en ouders, verschillen te diagnosticeren, dan nog is het vaak moeilijk daar voldoende rekening mee te houden. Tijd, efficiency en professionaliteit binnen een school zijn aan grenzen gebonden. Optimaal omgaan met verschillen is eerder een weg die je bewandelt dan een punt dat je ooit bereikt. Zolang wij niet in staat zijn volledig recht te doen aan alle verschillen tussen leerlingen, zal faalangst de kop op blijven steken.

Ieder mens streeft ernaar zichzelf en zijn omgeving te leren kennen. Dat geldt voor onze leerlingen even sterk als voor straatkinderen in Rio de Janeiro. Het is kenmerkend voor de menselijke ontwikkeling. Mensen zijn nieuwsgierig en van meet af aan zijn ze uit op sociale binding, kennis en vaardigheden. Sommigen stellen dat ieder mens in aanleg perfect is, maar dat hij op zijn levensweg zoveel mensen ontmoet die daaraan twifelen, dat hij zelf de grootste twijfelaar wordt. En als je er echt in gelooft, ga je er naar handelen.... In de ontwikkelingspsychologie drukken we het streven van de mens uit in drie psychologische basisbehoeften:

- ✓ de behoefte aan competentie;
- ✓ de behoefte aan autonomie of onafhankelijkheid;
- ✓ de behoefte aan relatie.

Aan deze behoeften wordt voldaan wanneer leerlingen ervaren:

- ✓ ik kan wat (competentie);
- ✓ ik kan en mag het alleen (autonomie);
- ✓ ik kan en mag het ook samen met anderen (relatie).

Wie voor de klas staat, ervaart dat niet alle leerlingen deze ervaringen in voldoende mate opdoen. Sommigen zijn passief, afhankelijk, rebels of keren zich af van anderen. Wat zegt dit over deze leerlingen; wat zegt dit over het onderwijs dat blijkbaar (nog) niet voldoende in staat is aan de basisbehoeften van deze leerlingen te voldoen? En hoogstwaarschijnlijk ook nog niet voldoende aan de basisbehoeften van de docenten. Wanneer

leerlingen ervaren dat op school hun kans op succes gering is, zullen ze hun taken zoveel mogelijk gaan mijden. Vaak na aanvankelijk met grote moeite te hebben geprobeerd er aan te voldoen.

1.2 KIEZEN VEREIST EEN DUIDELIJK BEELD VAN JEZELF

‘Ik denk dat het goed is om je te opereren, denk daar eens over na,’ zegt een chirurg tegen een twaalfjarige. Je kunt je afvragen in hoeverre het goed is zo’n vraag aan een kind voor te leggen. Een van de opvallendste ontwikkelingen van de laatste decennia is dat kinderen op steeds jongere leeftijd steeds meer keuzes moeten maken op allerlei gebieden. Ga je op voetbal of hockey, wie nodig je uit voor je feestje, waar wil je dat we naar toe gaan op vakantie, wil je bij je vader of bij je moeder wonen? Door de komst van de tv, internet en andere media hebben kinderen veel jonger toegang tot de volwassenenwereld. Daardoor moeten ze veel meer, veel eerder en veel belangrijker keuzes maken. Keuzes die vroeger op een later moment voorgelegd werden of door anderen werden gemaakt. In het onderwijs moeten leerlingen op hun veertiende een weloverwogen profielkeuze te maken. Het moeten maken van al die keuzes en het werken met volle agenda’s zijn allemaal factoren die van invloed zijn op het stressniveau van kinderen. Recht doen aan verschillen van kinderen betekent ook met hen te zoeken naar wie ze zijn, wat ze kunnen en willen en hun daarin keuzes voor te leggen die ze aan kunnen. Het maken van keuzes veronderstelt een duidelijk en afgerond zelfbeeld. Wanneer dit nog niet is uitgekristalliseerd, kunnen al die keuzes bij kinderen leiden tot onzekerheid, passiviteit en het ontwijken van keuzes. Kortom: tot stress en faalangst.

Ook de visie op begeleiding heeft zich de afgelopen jaren ontwikkeld. Langzaam maar zeker kreeg het drie-lijnenmodel van leerlingbegeleiding een plek in het onderwijs. Dit model met de cirkels mentor, interne bege-

FEBRUARI 2004

ouders en huiswerk voor kinderen grootste stressfactoren

In Nederland heeft 68 procent van de kinderen wel eens last van stress. Dit blijkt uit het TNS OK (Online Kids) onderzoek, dat werd uitgevoerd onder kinderen tussen de vijf en zestien jaar in Europa en de Verenigde Staten. Van de in Nederland ondervraagde kinderen geeft 68 procent aan wel eens last te hebben van stress. Meisjes blijken hiervan meer last te hebben dan jongens (73% versus 63%). Als grootste bron van stress worden ouders en huiswerk genoemd. Ook vrienden kunnen de nodige stress opleveren.

leiding en externe hulpverlening wordt op steeds meer scholen vervangen door een geïntegreerd model van begeleiding waarbij gewerkt wordt met kernteams die maatwerk in begeleiding leveren. Docenten krijgen in dit model steeds meer taken toegekend bij de begeleiding van leerlingen. Als je al die ontwikkelingen op een rij zet, is het allesbehalve vreemd dat er nog steeds aandacht wordt gevraagd voor kinderen die faalangstig gedrag vertonen. Ook is duidelijk dat de aanpak aan revitalisatie toe is. Verder valt op dat accenten van waaruit we naar faalangst kijken door de ontwikkelingen, zowel binnen het onderwijs als van begeleiding, veranderd zijn en aanscherping verdienen.